Elfogyatkoznak a fejek...

Tömörkényünk kifejezésével élve: ugyancsak elfogyatkoznak a fejek városunkban. Persze, afféle keményebb fejekre gondolunk itt, amelyet egy időben, mint „nemzeti díszítő tényezők", nagyon divatosak voltak, s ez okból kerültek föl jobbára belterületi házaink homlokzatára. Ilyenek voltak, hogy csak a főbbeket említsük, az Oroszlán utcai Ivánkovits-féle emeletes házon Hunyadi János, Zrínyi Miklós és Rákóczi Ferenc kalpagos, sisakos mellszobrai. Ezek s meg más ehhez hasonlók együtt tűntek el a régi Palánk arculatával, többnyire a nagy víz után. Nem tudunk az állítólagos Szent István mellszoborról (?) a Vidra utcában. Utolsónak aztán Petőfit ábrázoló kőfejünk „lépött mög" a Mikszáth Kálmán és a Tábor utca sarkáról. Pedig az utóbb említettekhez nem kellett az árvíz sem, mely zavaros hullámaival romba döntötte az akkori Szeged legnagyobb részét, elpusztítva műemlékeivel együtt. S ami kevés számmal még megmaradt, azokon itt-ott fel lehet fedezni az elmúlt idők érdekesebb maradványait.

Melyiket is említsük a közelben az ilyen megmaradt fejek közül? Talán a két Kossuth-főt. Az egyiket a mostani Tolbuhin sugárúton. Nehezen hihető, hogy az egykori Bach-huszár, Bonyhádi-Perczel István megtűrte volna lakóháza kapuja fölött a nagy „rebellisnek" kőmását. De hát szájhagyomány ide, szájhagyomány oda, a fej ott van még ma is... Ugyancsak bujdosó kormányzónk feje díszlik a Juhász Gyula és Sóhordó utcai sarokház homlokzatán, a magasban. (A közeli házban lakott fiatal újságíró korában Móra Ferenc Farkas Antallal, a népszerű „Róka Tónival" egy kenyéren.)

„... melly tsekély esméretünk volna az elmúlt dolgokról ..." mondaná a jó öreg P. Ordinánsz Konstantin. Minden megmaradt emléknek, kőnek megvolt a maga érdekes története, melyet illene tudnia minden szegedi embernek, aki összekötötte sorsát ennek a városnak nemcsak jelenével, jövőjével, de a — múltjával is.

A legtöbb eltűnt fejnek valójában csak múltja van, mint annak a legendás „török fej"-nek is, amelyről végtére is szólnunk kell. Ez is szinte szemünk láttára pusztult el, a Kossuth Lajos sugárút 17. szám alatti lakóházról, amely Kováts Istváné, a derék építőmesteré volt. Mint önéletrajzában említi, a házat 1857-ben maga építtette s homlokzatát egy turbános török fejjel díszítette. Szóban forgó fej valamikor kocsmacégérül szolgálhatott, s talán kettő is volt belőle. Mi az igazság, nem tudjuk. E sorok írója gyermekkorában látta először, akkor csak egy volt belőle. A torzót, eredetét tekintve, a XVIII. századra lehetne tenni, mint az anyagát illetően hasonló, a barokk stílusban épült Dáni-ház kerek sarokerkélye alatt ülő oroszlánt.

A szegedi szájhagyomány szerint Kováts István nyakas magyar volt. A házépítés során holmi bizottságjárás, hónapokig tartó tanácskozás előzte volna meg az osztrák katonai műszaki bizottság (amely a szegedi várban székelt) építési engedélyét. Még talán lecsukással is fenyegették Kováts uramat, mint „török barátot". Kováts István azonban kibojtolta a sok viszontagságot, s a turbános török fej végül is a háza falán ékeskedhetett.

De nézzük, mit mond maga Kováts István erről: „... Born pénzügyigazgató hozzám üzent, hogy 1858. évi május hó 1-től hat évre nem lennék-e hajlandó házamat bérbe adni pénzügyőrségi laktanyának. Azt feleltem, hogy igen, azon feltétellel, hogy én is ott lakhassam... A pénzügyőri lakóimmal meg voltam elégedve, amíg Glantz főbiztos nálam lakott... később a másik biztos kötözködött velem... azt sürgette, hogy a középső, második emeleti ablakok alá helyezett török fejet és felírást távolítsam el, mert az épület nem kocsma, hanem császári királyi hivatali helyiség... Én körömszakadtáig védelmeztem magamat, mondván, mindenki tulajdonát tartozunk tiszteletben tartani. Ezt még a király is megtartja, azért van a királyi telekkönyv... a biztos bement a várba, az ezredestől pártfogást kérni, de nehezen kapott... mégis eljött vele vagy tíz katonatiszt, megálltak a ház előtt, vagy tizenöt percig a dolgot bírálgatni, aztán szép csendesen elmentek... S biztos uram többé nem háborgatott."

Az önéletírásból hát kiderül az igazság. Azt azonban máig sem tudjuk, mi lehetett az említett felírás. A török fej sorsáról a továbbiakban annyit: 1937/38-ban a házat légvédelmi „mintaépületté" építették át s — mint Cs. Sebestyén írja — a megmaradt egyetlen turbános főt restaurálták és visszatették. A legutóbbi tatarozáskor, mint Péter László könyvében olvashatjuk, nyoma veszett, ma csak a helye látható. Magam tudomása szerint valaki elvitte a fejet, mondván, a hódmezővásárhelyi kerámiagyárban majd „felújítják". Azóta üres a helye a ház falán.

Elmúlt, gallérja sem maradt... mondaná Dugonics András. (Példabeszédek és jeles mondások.) azóta fölmerült a szüksége. Vissza kellene helyezni, ha más nincs, akár másolatban is. De hogyan is nézett ki? Van-e róla fénykép, rajz, valamiféle ábrázolás? Engem is megkerestek ebben az ügyben. Emlékeztem rá, hogy valahol láttam a török fej rajzát. Nyolc év után, végre ráakadtam a turbános török rajzára, a Szegedi Napló 1926. január elsejei számában.

Itt van! Szemléljétek, késő unokák...!

CSONGOR GYŐZŐ

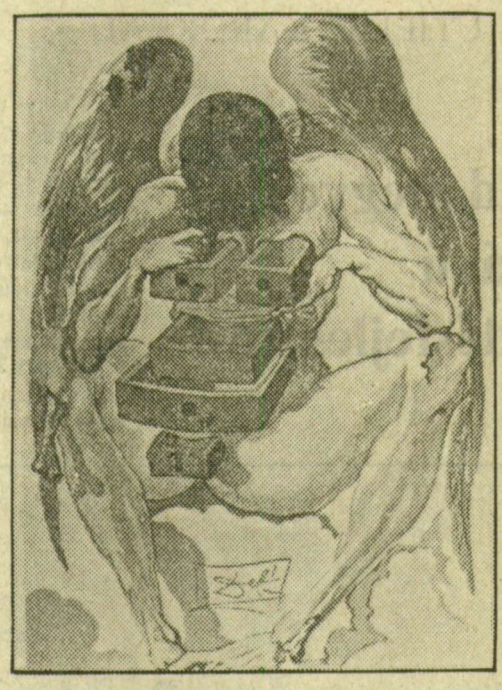

KERESZTES JÓZSEF

Terror-varjak

Letépett naptárlap,
pörög le a levél:
zörög-csörög, ahogy
megforgatja a szél.

Keserű füsttel ég
a kukoricaszár.
A perzselt föld felett
varjak csapata száll.

Egér, pocok futos
a tűz, a füst elől.
Suhog-kereng, lecsap:
a varjak serege öl.

És ráérősen öl
(nagyobb is a hatás).
Micsoda rettentő,
micsoda aratás!
Micsoda hangtalan,
falánk nyeldekelés!
Terítve a mező
s mégis minden kevés.

DALI: DANTE-ILLUSZTRÁCIÓ

Hullámokon

Majdnem megnyílt a mennyezet, ahogy bámultuk fenn a szivárványos mázolást. Gicces? Barbarizmus? A hívek akarata, erre adták a pénzüket. A plébános másra terelte a szót.

— Nézzék inkább a képeket! A jobb oldali értéktelen, bár a kerete... Átellenben viszont egy különös madonna.

Sötét, hűvös Mária-tekintet. Fenséges.

— Egy szegedi, Bálint Sándor kiderítette róla, hogy Szlovákiából való. A lelkünkre kötötte, nagyon vigyázzunk rá.

A madonna lefelé pillogott, akár a plébános. Milyen lehet az élete? Egy mozdulatát örökre őrzöm. Kötelet imitált a nyaka köré, miközben a templom hajdani plébánosáról, Viktorin Józsefről beszélt. Plébánossors, megfutamodás? (Egyébként Viktorin emlékműve a túlpartról. Nagymarosról is látszik.)

A szomorú szemű pappal találkoztunk még néhányszor a visegrádi Fő utcán, meg egyszer a temetőben.

A hegy teraszán, egészen fenn szürke sirkő. Rajta cseppet sem hivalkodón: Áprily Jékely Lajos. A kövön gyertya, nemrég aludhatott el. Ezt írta egyik négysorosában:

A visegrádi hegységben lakom.
S ha itt halok meg, az mi változást hoz?

Ó, nem sokat, csak annyit, egy napon
szorosabban ölel a hegy magához.

Ennél szorosabban már aligha. Karácsony volt, az orgonákon duzzadtak a rügyek. Az út túloldalán csupasz mederben sietett lefelé a patak. Fölöttünk egy madár neszezett. Otthonról, Erdélyből, a Bihari havasokból hozott karácsonyi üzenetet? A kövön a gyertya gyújtásra vár.

*

Alig egy sóhajtás, komppal átszelve a Dunát a nagymarosi parton állunk. Kassák nyaralójának bejáratát keressük. Gyanúsan nagy a csend. Benyitok a szomszédba. Se csengő, se kutya. Egy udvari ajtón kopogok.

— Másfél éve meghalt Kassák felesége. Azóta zárva a ház — igazít el fakanállal egy asszony.

— Volt, de már nincs itt múzeuma. Emléktábla sincs! Kittenberger lakóházát is hiába keresi.

A Kassák-ház kertjének végében állok. Hátam mögött a Duna. A kerítés sűrű. Sehogy se tudom beérni azzal, hogy — mentségül — Pesten létezik Kassák Emlékmúzeum. Valahogy úgy érzem magam, mint a tőlem néhány méterrel odébb kucorgó szobrocska a fagyott fűben. Kiszolgáltatva.

*

Leszállt a köd. Lelke lett Nagy-Villámnak (melynek tövében lakott Áprily Lajos), Mogyoróhegynek, Kis-Villámnak és a Sibrik-dombnak. Makovecz Imre épületei őrzik a tájat. A jurtatáborban egy hatalmas famadár terjeszti ki szárnyait. Odébb nő- és férfióriások népesítik be a zúzmarás hegyoldalt. A vendéglő mármár mesebeli. Hogy a csodában lehet ennyire organikusan együtt élni a tájjal?

Kökénybokroktól kékell egy-egy völgyhajlat. A kilátó zárva, a felvonó nem működik. Meredeken fut le a hegy. Látni, hol kezdődik a Szentendrei-sziget. Megszaporodnak a faragott faóriások. Persze, Makovecz ötletei alapján.

Az Áprily-völgy mintájára lehet, hogy Makovecz is leend névadó ezen a vidéken?

*

Talán Zebegény majd kárpótol. A patak mellett kúszunk felfelé. Kis tornácos ház, nyitva a kapu. Bent hatalmas könyvtár, többek között Márai Sándor művei, hiánytalanul. Aztán zebegényi házak, arcok. Egy pad a kertben, a napsütésben. Szétolvadó zöldek. A festő felesége háttal, lefekvés előtt. Majd egy hattyúnyakú zongora. A Zebegényi temetést hiába keressük.

Az épület végében műterem. Festőállvány, félbehagyott képek. A mester huszonnyolc éve halott. A kertben festőiskola.

Hívogat a zebegényi temető. A kapu nyitva, mindig. Semmi felirat. Nem messze kőlap, rajta: Szőnyi István. Tél van, didergünk. A minisztráns gyerek helyett egy fiú ugrál a sírok között. Az öregasszonyoknak épp csak az orra látszik ki a fejkendőből. A Duna szürkés-kék, a túlpart rózsaszínes. Nincsenek koporsóvivők, nincs pap. Egy kőangyal vigyázza a temetőt, kezében liliom. Villanyfűrész sikít valahol lenn...

*

Júdásarcok vonulnak el előttünk meg a szenvedőké. Garamszentbenedek iránt érdeklődünk az esztergomi múzeum teremőrétől.

— Odaát, Szlovákiában, nem messze a határtól.

A hegyről rálátunk Stúrovóra, azaz Párkányra. Közöttünk a Duna, és egy lebombázott híd. Több, mint négy évtized nem volt elegendő, hogy felépüljön? A hullámok egyébként félelmetesek.

BODZSÁR ERZSÉBET

Győzelemre ítélve

EGY KÖRBEJÁRÓ FOLYÓIRATRÓL

Sokkal jobb a körbejáró, mint a helyben járó. A megyei tanács művelődési központja által majdnem rendszeresen kiadott *360°* a teljes körbejárást ígéri, és többnyire meg is teszi. Alcíme szerint témája a *közművelődés Csongrád megyében*, itt pedig egyre több az egyre jobban körbejárandó feladat. Azért mondtam, hogy majdnem rendszeresen jelenik meg, mert a legutolsó még csak a tavalyi második szám, noha évenként hármat ígérnek belőle. Úgy látszik, legkönnyebb késésben utolérni a nagy folyóiratokat.

Mi is a népművelő? A balástyai *Kiss István* ezt mondja többek között: „Állami alkalmazott vagyok. A két kezembe adott (lyukas) vödörrel hordom a vizet a butaság tengeréből; én ugyan *tudom*, hogy fogy a víz, hiszen hordom, de magam is *látom*, hogy növekszik." Sötétnek tűnik így a kép, tegyünk hozzá egy makacs megszállottsággal szóló mondatot is: *„Hosszú távon... győzelemre vagyok ítélve."* Sokkal többet nem mondhatunk a dolgozatról, hiszen akkor szóltunk róla már, amikor a Népművelési Intézet kiadásában, összesen kilencven példányban megjelent. Jót mondtunk róla akkor, tartjuk a véleményünket ma is. Biztosak vagyunk benne, a mostani ötszáz példány se jelenti a teljes nyilvánosságot, de becsüljük a továbbadás szándékát így is, még ha kivonatosan is. A dolgozat címe: *Tények, adatok egy falusi népművelő szakmai életéből.* Tény, hogy 1983-ban jelent meg, de szavai föltehetően igen sokáig érvényesek még.

Bárkányi Júlia a képesítés nélkül dolgozó népművelőket járja körül, igen alapos fölkészültséggel. A képesítés nélküli nevelő ismerős az írott sajtóban, a hasonló cipőben járó népművelőről nyilván azért beszélünk ritkábban, mert sokkal több dolgozik még mindig szakmai bizonyítvány nélkül. Jani bácsi alakja jut eszembe azonnal a fogalom hallatán. Kitűnő könyvtáros volt, hajdanában talán kőműves. Kereste valaki, egy gimnazista leány a *Hiúság vásárát*, és ő azonnal rámondta, hogy nincsen. Amikor azonban rájött, hogy a szerző *William Makepeace Thackeray* — minden idegen nevet betű szerint ejtett, ha a nyelve majdnem beletörött, akkor is —, már nyúlt is érte, és néhány mondatos útbaigazítót is mondott hozzá. Pista is eszembe jut, aki valamikor fényképész volt, de nem tudott kitalálni hetvenhét fölöttes se olyasmit, amit sikerrel meg ne próbált volna azonnal. Végigfut agyamban azonnal a gondolat, mint számítógépen a program: fölsőfokúan végzettnek nyilvánítjuk azt is, aki egyetemet végzett, és azt is, aki azért jutott át valamelyik főiskolára, mondjuk a tanítóképzőbe, mert nem vették föl az egyetemre. Érzi a különbséget ő maga is, vehemensebben kapcsol rá tehát az érvényesülés minden lehetőségére, és hamarabb hagyja el kínálkozó jobbért az állását. Hol kénytelenek leginkább képesítés nélkülit alkalmazni? Ahol a *legnagyobb szükség lenne* a valódi tudásra. Az a példa is elójön a program lefutásakor, hogy a hatvanas évek derekán, amikor az első képesített népművelő szeretett volna állást keresni megyénkben, ezt az elutasító választ kapta: sajnos, nem tudjuk kimunkálni, hogy nálunk helyezkedjen el. Pedig az a valaki ráadásul ízig-vérig népművelő volt, nemcsak végzettsége szerint, és azóta is sajnálni lehet, hogy hivatalnok lett belőle.

A tanulmány mindenesetre emlékezik olyan időkre, amikor a *két hónapos* mozigépész-iskolát egészítették ki *egy hónapos* (!) kultúrotthon-igazgatói gyorstalpalóval, hogy a két félállásból összevontan egész lehessen. Érdemes elolvasni a nagyon alapos munkát, bőséges adatokat találhatunk benne arra is, időközben annyira elsilányult a sokak által *szent hivatásnak* vallott foglalkozás, hogy föladatát legtermészetesebb ellensége, a vendéglátóipari dolgozó is el tudná látni. Jó szívvel ajánlom közfigyelemre ezt a tanulmányt is.

Tavaly, nyár közepén művészeti és pszichológiai napokat rendeztek Szegeden, amelyen a narkomániáról, az AIDS-ről és a szexuális nevelés gubancairól beszéltek az előadók, nyilvános fórum keretében. Érdemes volt közlésre elkérni *Lóska Szilárd, Bayer István, Marek Kotansky, Kisszéki Ödön, Mikus Gyula* és *Gerevich József* vitaindító előadását, és azok kezébe adni, akik sokat tehetnek a meg-megtévedő, zavarokkal küzdő, idétlen divatoknak is hódoló, önmagukat rontó emberek fölébresztésében. Miért lettünk ilyenek? Kotansky szerint azért, mert *olyan társadalmat teremtettünk, amelyben nagyon kevés az igazság, sok a hazugság, és a tisztesség is kevés. Itt nincs különbség aközött, hogy kapitalista vagy szocialista társadalomról van szó.* Azért őt idézem, hogy megint aláhúzhassam: teljes körbejárást jelent a 360 fok, de szinte minden lépésnél meg kell állnunk, hogy bevéssük legalább, amit tapasztalunk, és megpróbáljunk feleletet is adni rá. *Mucsányi Lajos* Kinek a háza ég? címen igyekszik visszaadni azt a vitát, amelyet a televízió szegedi stúdiójában rendeztek a narkomániáról. A televíziót még mindig nem lehet visszalapoznunk, a folyóiratot azonban lehet, és szükség is van rá, ha valóban akarunk előbbre lépni. Ez a kör, a mostani 360 fok minden szavával azt mondja, kötelező észrevennünk a fenyegető, rémségekbe döntő veszélyt, és cselekedni is kötelességünk. Vannak igen egészséges módszerek a folyamat megállítására.

HORVÁTH DEZSŐ